

Evtanaziya: Huquqiy, Axloqiy Va Ijtimoiy Jihatlar

Ravshanbek Kurbanov Raimjonovich

TDYU huzuridagi Namangan viloyati akademik litseyning tarix fani o'qituvchisi

Mamirjonov Muhammadrizo Umidjon o'g'li

TDYU huzuridagi Namangan viloyati akademik litseyning 204-guruh o'quvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqola zamonaviy, huquqiy va axloqiy munozaralardan biri bo'lgan evtanaziyaning tahliliga bag'ishlanadi. Evtanaziya (grekcha: yaxshi-baxtli, azobsiz o'lim demakdir) – turli harakatlar yoki uskunalar bilan bemorning hayotini sun'iy yo'l bilan ushlab turgan qurilmalar ishini to'xtatish orqali bemorning o'z o'limini tezlatish haqidagi iltimosini qanoatlantirish sanaladi. Ko'p hollarda evtanaziya bemorning iltimosiga ko'ra amalga oshiriladi. Agar bemor og'ir ahvolda bo'lsa uning yaqin qarindoshlari qaror chiqarishi mumkin. Ushbu maqola orqali jamiyatning inson huquqlariga oid bilimlarini kengaytirish maqsad qilib olingan.

Kalit so'zlar: Evtanaziya, faol va passiv evtanaziya, qasddan o'lim, evtanaziyaning rasmiy rezolyutsiyasi, rahmdillik bilan qilingan qotillik, og'riq qoldiruvchi vositalar, evtanaziyaning axloqiy baholash.

Insoniyat tarixida azaldan hayot va o'lim masalasi eng dolzarb, eng murakkab falsafiy savollardan biri bo'lib kelgan. Har bir shaxs dunyoga kelar ekan, tabiiy ravishda yashash, rivojlanish va baxtli bo'lishni istaydi. Shu bilan birga, hayotning tugashi ham insoniyat uchun muqarrar haqiqatdir. Ammo zamonaviy tibbiyot va huquqiy munosabatlarda evtanaziya tushunchasi paydo bo'lib, u insoniyat oldiga yangidan yangi savollarni qo'yimoqda. Evtanaziya – bu davolab bo'lmaydigan og'ir kasallikka chalingan bemorning o'z xohishiga ko'ra, uning hayotini sun'iy ravishda to'xtatish jarayonidir. Bu tushuncha qadimdan turli madaniyatlarda muhokama qilingan bo'lsa-da, ayniqsa XX–XXI asrlarda dolzarb mavzuga aylandi¹. Evtanaziya tushunchasi va uning turlari Evtanaziya so'zi yunon tilidan olingan bo'lib, “eu” – yaxshi va “thanatos” – o'lim degan ma'noni anglatadi. Amaliyotda uning quyidagi shakllari uchraydi:

Faol evtanaziya – shifokor tomonidan maxsus dori vositalari yordamida bemorning hayotini tugatish.

Passiv evtanaziya – sun'iy uskunalarni o'chirish yoki davolashni davom ettirmaslik.

Ixtiyoriy evtanaziya – bemorning o'zining roziligi asosida.

Majburiy evtanaziya – bemor xohishiga qarshi. Bu tur jinoyat sifatida baholanadi².

Tarixiy nuqtayi nazar Qadimgi Yunoniston va Rimda og'ir kasallikka chalingan shaxslarni hayotdan olib qo'yish hollari bo'lgan. O'rta asrlarda esa diniy dunyoqarashlar tufayli inson hayoti muqaddas sanalib, evtanaziya qat'iy qoralandi. Bugungi kunda ham ko'plab diniy doiralar bu masalaga shunday yondashadi. Zamonaviy huquqiy yondashuvlar XX asrdan boshlab ayrim davlatlarda evtanaziya qonuniylashtirilgan: Niderlandiya – 2002-yildan boshlab qonuniy. Hozirgi kunga kelib

¹ The Economist. “Euthanasia laws around the world.” – 2022.

² https://conferences.uz/plugins/themes/bootstrap3/pdf/conf312021/2.Falsafa_va_xayot_soxasidagi_karashlar2qism.pdf

ko‘p davlatlar qatori Niderlandiya, Shveysariya, Belgiya, AQSH (bazi shtatlarida) Luksemburg va Kolumbiya davlatlarida evtanaziyaga ruxsat berilgan. Albatta, insonini yashash huquqi xalqaro huquq normalarida ham mustahkamlab qoyilgan. Misol tariqasida quyidagilarni olishimiz mumkin. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), 3-modda: “Har bir inson yashash huquqiga ega.” Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt (1966), 6-modda: yashash huquqini hech kimdan tortib olish mumkin emasligi belgilangan³. Bundan tashqari milliy qonunchiligimizda ham insonning hayotiga oid bolgan normalar mavjud. Xususan, O‘zbekiston Konstitutsiyasi 25-moddasida: “Har kim yashash huquqiga ega⁴. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og‘ir jinoyatdir.” Shu sababli mamlakatimizda evtanaziya qonuniy emas, jinoyat hisoblanadi. Shunga muvofiq, yurtimizda palliativ yordam tizimi kengaytirilmoqda. Dunyo bo‘ylab evtanaziyani qonuniy yoki noqonuniy deb e‘torof etuvchi tarafdorlar va muxoliflarning turli xil qarashlari mavjud. Masalan, Muxoliflarning qarashlari: Evtanaziya insonning yashash huquqini buzadi, bu esa xalqaro va milliy qonunlarda himoya qilingan. Tibbiyotning vazifasi — hayotni saqlab qolish, uni tugatish emas. Diniy va axloqiy qadriyatlarga ko‘ra hayot Xudo tomonidan berilgan, inson uni o‘z xohishi bilan to‘xtata olmaydi. Evtanaziya qonuniylashtirilsa, bu suiste‘mol (masalan, iqtisodiy manfaat uchun) qilinishi mumkin. Tarafdorlarning qarashlari: Inson yashash huquqiga ega bo‘lgani kabi, o‘z xohishi bilan yashamaslik huquqiga ham ega bo‘lishi kerak. Og‘ir azoblardan xalos bo‘lish inson qadr-qimmatini himoya qilishning bir shakli. Ba‘zi hollarda evtanaziya insoniylikning oliy ko‘rinishi sifatida qaraladi (azoblanayotgan odamga yordam berish). Yashash huquqi majburiy ravishda hayot davom ettirishni anglatmasligi kerak. Umuman olganda, har bir millatning qadriyati va dunyoqarashi evtanaziya haqidagi qarorlarni belgilashda asosiy omil bo‘lib qolmoqda. Shu sababli, xalqaro huquq evtanaziyani majburiy standart sifatida emas, balki davlatlarning o‘z madaniy va ijtimoiy sharoitiga mos ravishda hal qilish masalasi sifatida ko‘rishni maqul ko‘radi.

“Evtanaziya “ atamasi haddan tashqari qarama-qarshilik bilan ajralib turadi, bu aniq bir izohni qiyinlashtiradi, terminologik chalkashlikka olib keladi⁵. Atamaning ta‘rifiga qarab, evtanaziya muammosiga yondashuv ham o‘zgaradi. Faol evtanaziya—ahvoli og‘ir uzoq vaqtsurunkali kasalliklar bilan og‘rib kelayotgan vaxavfli o‘sma(saraton) kasalligi bilan og‘rigan bemorlarda ma‘lum vosita va harakatlar orqali o‘limni tezlashtirish. Faol evtanaziyada bemorning o‘limi tezlik bilan keskin ravishda ijro qilinadi. Passiv evtanaziyada esa bu jarayon ma‘lum vaqt davom etadi. Passiv evtanaziya—bunda bemorga taqdim etilayotgan davo choralari to‘xtatiladi. O‘limgacha bo‘lgan vaqtni tezlashtiriladi. Bundan tashqari, evtanaziyaning ixtiyoriy va majburiy turlari ham bor: Ixtiyoriy evtanaziya—chidab bo‘lmas azob-uqubat tufayli o‘z hayotini tugatishni istagan vakolatli bemorning aniq va ixtiyoriy iltimosiga binoan evtanaziyani amalga oshirish ya‘ni bemorning talabi, roziligi va iltimosiga ko‘ra bajariladi⁶. Majburiy evtanaziya-bunda bemorning fikri e‘tiborga olinmaydi, odam hushidan ketganda yoki yashash va o‘lish o‘rtasida mazmunli tanlov qila olmaganida paydo bo‘ladi va tegishli shaxs bu qarorni u uchun qabul qiladi. Faol evtanaziya quyidagi shakllarda sodir bo‘lishi mumkin:

- 1) “rahmdillik bilan qilinganqotillik” bundashifokor, umidsiz kasal odamning azob chekayotganiniko‘rib, ularni bartaraf eta olmaydigan holatlarda sodir bo‘ladi, masalan, unga anestetik preparatning superdozasini kiritadi;
- 2) “shifokor tomonidan yordam berilganda o‘z joniga qasd qilish”, shifokor faqat davolanmagan bemorga hayotini tugatishga yordam beradi;

³ Boboyev X., Yo‘ldoshev Q. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: TDYU, 2021. B-89-98

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.

⁵ BBC News. “Euthanasia and assisted dying: What is the current situation?” – 2023.

⁶ Beauchamp T.L., Childress J.F. Principles of Biomedical Ethics. – Oxford UP, 2019.

3) haqiqiy faol evtanaziya shifokor yordamisiz sodir bo'lishi mumkin. Bemorning o'zi tegishli qurilmani o'z ichiga oladi, go'yo u qo'llarini qo'yadi⁷.

Evtanaziya-faqat qasddan o'limga olib keladi. Bir holatda, umidsiz, o'lik kasal odamdan hayot olib tashlanadi-uni keraksiz azoblardan halos qilish uchun-to'g'ridan-to'g'ri aralashuv (masalan, in'ektsiya) yoki bemorning sun'iy ovqatlanishini to'xtatib, "o'lishiga qoldirish" amalga oshiriladi. Boshqa holatda, og'ir jismoniy nogiron bo'lgan yangi tug'ilgan chaqaloq, to'g'ridan-to'g'ri o'ldirilganda yoki o'limga mahkum etilganda, oziq-ovqat ta'minotini to'xtatish va asosiy davolanishni faqat ota-onasiga yangi og'riq keltirmaslik uchun yo'qotadi. Evtanaziya haqida faqat ma'lum bir shaxsning hayotini tugatish yoki uning o'limini tezlashtirish maqsadi bo'lganida qo'llaniladi; Evtanaziya jiddiy kasallikning oxirgi bosqichida bo'lgan har qanday odamning azobini yengillashtirishga harakat qilganda, unga faqat bevosita o'limning fiziologik jarayonini tezlashtirishi mumkin bo'lgan dorilar bemorga "o'lishga yordam berish" maqsadini qo'ymaydilar, ammo og'riqni faqat yon ta'sir sifatida oxirigacha yaqinlashishni tezlashtiradigan dorilar yordamida kamaytirishga harakat qilishadi. Bu yerda o'lim qasddan, bevosita tarzda qo'zg'atilmaydi, ammo bu anesteziya terapiyaning mumkin bo'lgan natijasidir. Ko'pgina olimlar, Evtanaziyaning rasmiy rezolyutsiyasi jiddiy bemorlarni tashxislash va davolashning yangi samarali vositalarini topish uchun muayyan psixologik tormoz bo'lishi mumkin, shuningdek, bunday bemorlarga tibbiy yordam ko'rsatishda nohaqlikka yordam berishdan qo'rqishadi⁸.

Evtanaziya haqida gapirganda, ikkita savol tug'iladi: etik va axloqiy (bunday harakatlar qilgan odamning tabiati haqida nima deyishligi mumkinligi haqida) va qonuniy (bunday harakatlar qonun bilan taqiqlanishi kerakmi?). Ba'zilar, evtanaziya axloqsiz bo'lsa-da, qonuniy ravishda taqiqlanmasligi kerakligini tasdiqlaydi. Ularning dalillari quyidagicha: birinchi navbatda, bu sanksiyalarni amalga oshirish uchun juda yuqori xarajatlar orqali hayotga kiradi va ikkinchidan, itoatsizlikning istiqboli juda kengdir, chunki u allaqachon qonunga umumiy hurmatni buzadi, ehtimol, bu holatda qo'llanilmaydi. Boshqalar esa, evtanaziya barcha holatlarda noto'g'ri bo'lsada, qonun bilan hal qilinmasligi kerakligini tasdiqlaydi. Ushbu argumentning variantlaridan biri, evtanaziya faqat kamdan-kam hollarda axloqiy jihatdan joizdir, lekin hatto u yerda ham taqiqlangan bo'lishi kerak, chunki bu amaliyot evtanaziyani yengillashtirishaxshi narsalarga qaraganda ko'proq zarar keltirishi mumkin. Boshqa variant esa, qonuniylashtirish ko'plab odamlarni tanlashning qiyinchiliklariga olib keladi: yashashni davom ettirish yoki o'lish, yo'lni tark etish – hech kimni qo'yish mumkin bo'lmagan holat buning yorqin misoli hisoblanadi⁹.

Evtanaziya faqat istisno holatlarda joiz bo'lishi mumkin, ammo bunday hollarda uni qonuniylashtirish kerak. Huquqiy nuqtai nazardan, agar bu qonun qonun bilan hal etilsa, muammo evtanaziyani amalga oshirish uchun huquqiy protsedurani ishlab chiqish zaruriyati hisoblanadi. Ushbu muammo doirasida eng muhim masala evtanaziya to'g'risida mumkin bo'lgan qonunni qabul qilish zaruriyati hisoblanadi. Va bu yerda biologik-tibbiy jihatni hisobga olish kerak¹⁰.

Xulosa qilib aytganda Evtanaziya insoniyat oldidagi eng murakkab huquqiy va axloqiy masalalardan biridir. O'zbekistonda hozircha uni qonuniylashtirishga ijtimoiy va diniy sharoit tayyor emas. Biroq kelajakda huquqiy islohotlar va tibbiyot rivoji bilan bu mavzu qayta muhokama qilinishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. Boboyev X., Yo'ldoshev Q. Davlat va huquq nazariyasi. – Toshkent: TDYU, 2021.

⁷ Emanuel E.J. The History of Euthanasia Debates in the United States and Britain. – Annals of Internal Medicine, 1994.

⁸ CARE. "Euthanasia deaths rise sharply in the Netherlands." – April 2025. 7. CARE. "Assisted suicides in Switzerland increase by 825% since 2003." – July 2025.

⁹ The Guardian. "Euthanasia deaths rise sharply in the Netherlands." – 24 March 2025.

¹⁰ PubMed. "Assisted suicide in Switzerland: trends and demographic characteristics." – 2024.

3. Beauchamp T.L., Childress J.F. Principles of Biomedical Ethics. – Oxford UP, 2019.
4. Emanuel E.J. The History of Euthanasia Debates in the United States and Britain. – Annals of Internal Medicine, 1994.
5. The Guardian. “Euthanasia deaths rise sharply in the Netherlands.” – 24 March 2025.
6. CARE. “Euthanasia deaths rise sharply in the Netherlands.” – April 2025.
7. CARE. “Assisted suicides in Switzerland increase by 825% since 2003.” – July 2025.
7. PubMed. “Assisted suicide in Switzerland: trends and demographic characteristics.” – 2024.
8. BBC News. “Euthanasia and assisted dying: What is the current situation?” – 2023.
9. The Economist. “Euthanasia laws around the world.” – 2022.